Phần V – Những người Việt Nam sống sót qua chiến tranh: Mất mát, sự kiên cường và tái thiết

Bởi Frank , 31 Tháng 10 2026

Phần V – Những người Việt Nam sống sót qua chiến tranh: Mất mát, sự kiên cường và tái thiết

Lời mở đầu – Những cuộc đời tiếp nối sau chiến tranh

Tác giả: Frank Dumon & Kiều Bích Hậu

Chiến tranh thường được ghi nhớ qua những trận đánh, các chiến dịch quân sự, những quyết định chính trị và tên tuổi của những người chỉ huy. Thế nhưng, những hậu quả sâu sắc nhất của chiến tranh lại thường hiện diện ở những nơi rất xa chiến trường: trong một gia đình mòn mỏi chờ đợi người thân không bao giờ trở về; trong hình ảnh người mẹ một mình nuôi con; trong ký ức của một đứa trẻ đã biết đến nỗi sợ hãi trước khi hiểu được nguyên nhân của xung đột; và trong hành trình gian nan nhằm dựng lại một mái nhà, một làng quê và một tương lai.

Đối với nhân dân Việt Nam, việc chiến tranh kết thúc năm 1975 là một bước ngoặt lịch sử. Tuy nhiên, điều đó không đồng nghĩa với việc những gian khổ do chiến tranh gây ra trong cuộc đời mỗi người lập tức chấm dứt. Nỗi đau mất người thân, cảnh ly tán, những cộng đồng bị tàn phá, việc học hành gián đoạn, các vấn đề sức khỏe và hành trình tìm kiếm người thân mất tích vẫn tiếp diễn rất lâu sau khi tiếng súng ngừng vang. Cùng với những gánh nặng ấy là nhiệm vụ tái thiết vô cùng to lớn: khôi phục cuộc sống thường ngày, chăm lo cho các gia đình, xây dựng lại các thiết chế xã hội và tạo cơ hội cho thế hệ tiếp theo.

Phần này của *The Price of Illusion* chuyển trọng tâm từ góc nhìn của các cựu binh Mỹ sang những trải nghiệm của người Việt Nam trong chiến tranh và thời kỳ hậu chiến. Chúng tôi không có ý định thu gọn hàng triệu cuộc đời khác biệt thành một câu chuyện chung duy nhất của cả dân tộc. Ký ức của người dân thường, cựu quân nhân, phụ nữ, trẻ em, những người tình nguyện và các gia đình không thể thay thế cho nhau. Hoàn cảnh của họ khác nhau tùy theo vùng miền, thế hệ, nghề nghiệp và trải nghiệm cá nhân. Điều gắn kết họ trong những trang sách này chính là quyền được cất lên tiếng nói của mình và được lắng nghe.

Bên ngoài chiến trường

Lịch sử quân sự giúp chúng ta hiểu chiến tranh đã diễn ra ở đâu và như thế nào. Những lời kể của con người giúp chúng ta hiểu chiến tranh có ý nghĩa gì đối với những người đã sống qua nó. Một trận đánh có thể chỉ chiếm vài trang trong một công trình lịch sử, nhưng hậu quả của nó có thể định hình cuộc sống của một gia đình suốt nhiều thập kỷ. Sự tàn phá của một ngôi nhà có thể đo đếm được; còn sự mất mát cha mẹ, tuổi thơ hay cảm giác an toàn thì khó ghi nhận hơn nhiều.

Trải nghiệm của người Việt Nam bao gồm những hành động dũng cảm và hy sinh phi thường, nhưng cũng có cả sự kiệt sức, hoài nghi, đau buồn, gian khổ và những hình thức chịu đựng âm thầm hiếm khi xuất hiện trong các bộ chính sử. Một bức tranh toàn diện phải dành chỗ cho tất cả những trải nghiệm ấy. Cần thừa nhận rằng sống sót không phải lúc nào cũng là một câu chuyện chiến thắng. Đôi khi, điều đó có nghĩa là tiếp tục mang theo một mất mát không gì có thể bù đắp, nhưng vẫn tìm được cách để sống tiếp.

Phụ nữ, gia đình và gánh nặng của sự sống còn

Phụ nữ không chỉ đơn thuần là những người chứng kiến chiến tranh. Nhiều người tham gia chiến đấu, đảm nhiệm công tác hậu cần, trở thành thanh niên xung phong, duy trì cuộc sống gia đình và cộng đồng, chăm sóc thương binh và gánh vác những trách nhiệm còn kéo dài rất lâu sau khi chiến tranh kết thúc. Những người khác phải chịu đựng hậu quả của sự chia ly, cảnh góa bụa, sinh kế bị gián đoạn và nỗi bất định dai dẳng về số phận những người thân mất tích. Câu chuyện của họ xứng đáng được quan tâm không phải như một phần phụ thêm vào lịch sử quân sự, mà như một bộ phận thiết yếu, có giá trị tự thân, của lịch sử Việt Nam.

Trẻ em trải nghiệm chiến tranh theo những cách khác nhau. Có em mất cha mẹ hoặc mái ấm; có em lớn lên giữa những cuộc sơ tán, thiếu thốn hoặc những lần cuộc sống thường ngày liên tục bị xáo trộn. Nhiều em sau này trưởng thành và trở thành những người có trách nhiệm xây dựng lại một đất nước mà những khó khăn của chiến tranh đã trở thành di sản họ phải gánh chịu. Để hiểu công cuộc tái thiết, chúng ta không chỉ cần hỏi những gì đã được xây dựng lại về mặt vật chất, mà còn phải tìm hiểu cách các gia đình khôi phục việc học hành, niềm tin, sự chăm sóc lẫn nhau và cảm giác được thuộc về một cộng đồng.

Cựu chiến binh Việt Nam và hành trình trở lại cuộc sống đời thường

Trở về từ quân ngũ không nhất thiết có nghĩa là đã bỏ lại chiến tranh phía sau. Những người lính xuất ngũ phải hòa nhập trở lại với gia đình và cộng đồng, tìm việc làm, sống cùng ký ức về đồng đội và đối diện với những hậu quả vật chất cũng như tinh thần từ trải nghiệm của mình. Có người trở về những nơi chốn quen thuộc nhưng đã đổi khác vì chiến tranh; có người phải sống với thương tật, bệnh tật hoặc sự vắng bóng của những người từng gắn bó với cuộc đời họ.

Phần IV khảo sát những trải nghiệm và tình thế tiến thoái lưỡng nan về đạo đức của các cựu binh Mỹ. Mục đích của phần này lại khác. Các cựu chiến binh Việt Nam lên tiếng từ chính hoàn cảnh lịch sử và xã hội của họ. Không nên gượng ép những hồi ức ấy vào một sự tương đồng mang tính áp đặt với những lời kể của người Mỹ; cũng không thể xem trải nghiệm của bất kỳ cá nhân nào là đại diện cho tất cả những người lính Việt Nam. Mỗi lời chứng cần được thấu hiểu trong bối cảnh riêng của nó.

Bóng đen kéo dài của chiến tranh

Đối với nhiều gia đình, việc tìm kiếm người thân mất tích và chăm nom phần mộ vẫn là những việc không thể tách rời khỏi sự tưởng nhớ. Tại một số khu vực, bom mìn và vật liệu nổ còn sót lại sau chiến tranh tiếp tục ảnh hưởng đến mối quan hệ giữa con người với mảnh đất nơi họ sinh sống và lao động. Những di chứng về sức khỏe và môi trường do việc sử dụng hóa chất trong chiến tranh cũng là một phần của lịch sử rộng lớn hơn về đau thương và phục hồi. Những chủ đề này đòi hỏi tư liệu đặc biệt thận trọng, thuật ngữ chính xác và sự quan tâm đến những người trực tiếp chịu ảnh hưởng.

Số liệu thống kê có thể cho thấy quy mô của một thảm kịch, nhưng những con số không thể kể hết cách một gia đình đã trải qua thảm kịch ấy. Vì vậy, cuốn sách này sẽ đặt các bằng chứng lịch sử đã được kiểm chứng bên cạnh những câu chuyện cá nhân, mà không để bên nào thay thế bên nào. Khi sự thật còn chưa rõ ràng hoặc ký ức của những người trong cuộc khác nhau, chúng ta cần thẳng thắn thừa nhận sự bất định ấy.

Tái thiết – Thành tựu của con người

Công cuộc tái thiết thường được mô tả qua những con đường, nhà máy, công trình xây dựng, sản lượng nông nghiệp và tăng trưởng kinh tế. Những thành tựu đó rất quan trọng, nhưng tái thiết cũng bắt đầu từ những việc nhỏ bé hơn: một ngôi trường mở cửa trở lại, một gia đình tiếp tục canh tác trên mảnh đất của mình, những người hàng xóm giúp đỡ nhau, một thương binh học cách lao động theo một phương thức mới, hay những bậc cha mẹ mang đến cho con cái các cơ hội mà bản thân họ chưa từng có.

Công cuộc chuyển mình của Việt Nam sau chiến tranh là thành quả của những con người miệt mài lao động hằng ngày ấy, cũng như của các nhà lãnh đạo đã định hình chính sách quốc gia. Tiếng nói của giáo viên, nông dân, công nhân, nhân viên y tế, cựu thanh niên xung phong và những người tổ chức hoạt động cộng đồng có thể soi sáng những phương diện của quá trình tái thiết mà các số liệu chính thức không thể phản ánh đầy đủ. Trải nghiệm của họ cho thấy các mối gắn kết xã hội, tri thức bản địa, tinh thần chủ động và sự bền bỉ đã giúp các cộng đồng đứng vững qua những thập kỷ khó khăn như thế nào.

Tuy nhiên, không nên sử dụng khái niệm kiên cường như một lời an ủi làm giảm nhẹ mức độ nghiêm trọng của đau khổ. Ngưỡng mộ sức mạnh của một con người không có nghĩa là cho rằng những đau khổ họ phải chịu là điều cần thiết, hay mọi vết thương đều đã lành. Mục đích của những chương sách này là dành sự quan tâm ngang nhau cho những gì đã mất đi và những gì con người đã nỗ lực dựng xây lại.

Ký ức qua các thế hệ

Những người trực tiếp trải qua chiến tranh mang trong mình các ký ức mà thế hệ trẻ Việt Nam biết đến qua chuyện kể gia đình, giáo dục, các khu tưởng niệm, văn học, hình ảnh và những hoạt động tưởng nhớ trong cộng đồng. Các thế hệ ấy có thể đặt ra những câu hỏi khác nhau về quá khứ. Với một số người, sự tưởng nhớ gắn liền với mất mát riêng tư; với những người khác, đó là một phần của quá trình tìm hiểu đất nước mà họ được thừa hưởng và tương lai họ muốn kiến tạo.

Lắng nghe các thế hệ có thể cho thấy không chỉ những gì còn được ghi nhớ, mà cả những điều khó có thể nói thành lời. Sự im lặng có thể bắt nguồn từ nỗi đau, sự khiêm nhường, mệt mỏi hoặc mong muốn che chở con trẻ khỏi những ký ức đau buồn. Một cuộc phỏng vấn đầy tôn trọng phải dành chỗ cho cả sự im lặng ấy. Không nhân chứng nào có nghĩa vụ phải đưa ra một lời giãi bày đầy kịch tính để phục vụ độc giả, và không cuộc đời nào nên bị đơn giản hóa chỉ để phù hợp với một câu chuyện đã được định sẵn.

Một cuốn sách được xây dựng từ tiếng nói của người Việt Nam

Phần này sẽ được phát triển thông qua nghiên cứu lịch sử, tư liệu thành văn và, quan trọng nhất, những cuộc trò chuyện với những người Việt Nam sẵn lòng chia sẻ trải nghiệm của mình. Việc lựa chọn nhân chứng và diễn giải lời kể của họ đòi hỏi sự thấu hiểu văn hóa, tinh tế trong ngôn ngữ và lòng tin. Vì vậy, hiểu biết của Kiều Bích Hậu về xã hội Việt Nam, kinh nghiệm văn chương cùng những mối quan hệ của chị với những người có thể đóng góp cho cuốn sách giữ vai trò trung tâm trong công việc này.

Trách nhiệm của chúng tôi, với tư cách là hai đồng tác giả, là lắng nghe cẩn trọng, giữ nguyên ý nghĩa của từng lời chứng và phân biệt rõ lời nói của nhân chứng với phần bình luận lịch sử của mình. Tên người, ngày tháng, địa điểm và các thông tin thực tế sẽ được kiểm tra bất cứ khi nào có thể. Chúng tôi sẽ tôn trọng nguyện vọng của người được phỏng vấn về việc nêu danh tính, sử dụng thông tin cá nhân nhạy cảm và công bố câu chuyện. Bản dịch cần chuyển tải không chỉ nội dung thông tin, mà còn cả giọng điệu, phẩm giá và ý nghĩa văn hóa của lời kể.

Kết quả mà chúng tôi hướng tới không phải là một tập hợp những khẩu hiệu ca ngợi chủ nghĩa anh hùng, cũng không phải một bản liệt kê những đau thương. Đó là bức chân dung con người của một xã hội đã trải qua những mất mát sâu sắc và không ngừng chuyển mình. Trên hết, những trang sách này thuộc về những con người mà cuộc đời của họ đã mang lại ý nghĩa cho lịch sử.

Từ sống sót đến hướng tới tương lai

Những người sống sót qua chiến tranh không chỉ sống trong quá khứ. Họ đã xây dựng gia đình, lao động, sáng tạo, ghi nhớ, thương tiếc những người đã khuất và góp phần định hình Việt Nam đương đại. Trải nghiệm của họ kết nối lịch sử xung đột với những câu hỏi về trách nhiệm, ký ức và hòa giải sẽ được bàn đến trong Phần VI.

Nếu Phần IV đặt câu hỏi các cựu binh Mỹ đã hiểu ra điều gì về cuộc chiến mà họ từng tham gia, thì Phần V đặt câu hỏi người Việt Nam đã chịu đựng những gì, đã tái thiết được những gì và mong muốn các thế hệ mai sau ghi nhớ điều gì. Không thể viết sẵn những câu trả lời ấy. Chúng phải được cất lên từ tiếng nói của chính những con người đã sống qua lịch sử.